

Алишер НАВОИЙ

МУҲОКАМАТУЛ ЛУҒАТАЙН

Нашрга тайёрловчи
Порсо ШАМСИЕВ

Такаллум аҳли хирманининг хўша чини ва сўз, дурри самини махзанининг амини ва назм гулистонининг андалиби нағма саройи, я'ни Алишер алмутахаллас бин-Навоий... мундоқ арз қилурким, сўз дурредурким, анинг дар'ёси кўнгулдур ва кўнгул мазҳаредурким, жомии маонийи жузв ва кулдур. Андоқки, дар'ёдин гавҳар ғаввос воситаси била жилва намоиш қилур ва анинг қиймати жавҳариға кўра зоҳир бўлур. Кўнгулдин доғи сўз дурри нутқ шарафиға соҳиби ихтисос василаси била гузориш ва оройиш кўргузур ва анинг қиймати ҳам мартабаси нисбатиға боқа интишор ва иштиҳор топар. Гавҳар қийматиға нечукки, маротиб усру кўпдур, ҳаттоки, бир дирамдин юз тумангача деса бўлур.

Қит'а:

Инжуни олсалар муфарриҳ учун,
Минг бўлур бир дирамға бир мисқол.
Бир бўлур ҳамки, шаҳ кулоққа солур:
Қиймати мулк, ибраси амвол

Сўз дуррининг тафовути мундин доғи беғоятроқ ва мартабаси мундин ҳам бениҳоятроқдур. Андоқки, шарифидин тўлган баданға руҳи пок етар, касифидин ҳаётлик танға захри ҳалок хосияти зухур етар.

Қит'а:

Сўз гавҳаридурки, рутбасининг
Шарҳидадур аҳли нутқ ожиз.
Андинки эрур хасис муҳлик,
Кўргузгуча дурур Масих му'жиз¹.

Ва бу сўзнинг танаввуи тааққулдин нари ва тасаввурдин ташқаридур. Агар муболағасиз ижмол юзидин қалам сурулса ва ихтисор жонибидин рақам урулса, етмиш икки нав' била тақсим топариди худ ҳеч сўз йўқтурки, етмиш икки фирқа каломиға далолат қилғай; аммо улча тафсилийдур. Улдурким, руб'и маскуннинг етти иқлимидин ҳар иқлимда неча кишвар бор ва ҳар кишварда неча шаҳр ва қасаба ва кент ва ҳар даштда неча хил-хил саҳронишин улус ва ҳар

---

¹ Сўз аҳли хирмонининг бошоқчиси ва сўз қийматбаҳо тошлари хазинасининг пойлоқчиси ва назм гулистонининг сайроқи булбули; я'ни Навоий деб тахаллусланган Алишер шундай арз қиладики, сўз бир дур бўлиб, унинг дар'ёси кўнгилдир. Кўнгил шундай бир ўрин бўлиб, унда майда ва йирик ма'нолар тўплангандир.

Бу шунга ўхшайдики, гавҳар дар'ёдан ғаввос воситаси блан чиқазилади, унинг қиймати эса, тошига қараб маълум бўлади. Сўз дури ҳам кўнгилдан сўзга печан киши воситаси блан нутқ шарафиға эришади, унинг қиймати ҳам ўзининг даражасига қараб шуҳрат қозонади ва ҳамма ёққа ёйилади. Нечунки, гавҳар қиймат юзасидан жуда кўп даражаларга бўдинади, ҳатто бир дирамдан юз тумангача деса бўлади

«Марваридни доривор учун олганда, майда-майда қилиниб, бир мисқолини бир дирамдан сотилади. Агар подшоҳ кулоққа соладиган бўлса, бутун ҳолида олинади, демак, қиймати мулклигига ва э'тибори моллигига қараб бўлади».

Сўз дурининг айирмаси бундан ҳам чексиз ва даражаси бундан ҳам ниҳоятсиздир. Шундайки, яхши сўздан ўлган баданга тоза руҳ етади, ёмон сўздан тирик танга ўлдуручи захар хосияти пайдо бўлади.

«Сўз шундай гавҳардирки, мартабасини аниқлашдан нутқ эгалари ожиздирлар: мартабаси — ёмон сўзнинг ҳалок қилучанлигидан тортиб, яхши сўз блан Исонинг му'жиза кўрсатишига қадар боради».